

СТАНОВЛЕННЯ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЗМІН (90-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті проаналізовані нормативні документи кінця 90-х рр. ХХ століття, які сприяли становленню іношомовної освіти, зокрема підготовці майбутніх учителів іноземних мов; визначені наступні тенденції розвитку іношомовної освіти у означений період: структурно-функціональна перебудова вищої школи, що дозволила адаптувати систему вищої освіти, її гуманітарну складову до нових умов суспільного і політичного життя, законодавче оформлення переходу вітчизняної вищої школи від унітарності до варіативності, обґрунтування нових орієнтирів у визначенні цільового компонента іношомовної освіти, запровадження нових двопрофільних спеціальностей на факультетах іноземних мов. Доведено, що на початку 90-х рр. ХХ ст. у вітчизняній іношомовній освіті почала формуватися сучасна концепція професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов.

***Ключові слова:** іношомовна освіта, підготовка майбутніх учителів, іноземна мова, вищі педагогічні навчальні заклади, гуманізація, університетська освіта.*

Постановка проблеми. На початку 90-х рр. минулого століття почався новий етап європейської інтеграції. У зв'язку з цим освітня політика країн Західної Європи концентрувалася на поліпшенні якості підготовки спеціалістів зі знанням іноземної мови. З урахуванням майже десятирічного досвіду здійснення нових стратегічних програм Євросоюзу, стає очевидним, що українському суспільству належить пройти шлях, який можна порівняти з тією відстанню, яка пройдена з початку 50-х рр. до кінця 80-х рр. ХХ століття. Вважаємо, що порівнювати необхідно не тривалість двох етапів інтеграції, а якість і масштаб тих змін, що відбулися до початку 90-х рр., і тих, що очікуються на новому етапі. В результаті чого українська держава розпочала розробку нової стратегії з поглиблення вивчення іноземних мов, у першу чергу англійської, у загальноосвітній і вищій школі.

З цієї причини уряд робив акцент на підготовку робочої сили високої якості, краще адаптованої до потреб інформаційного суспільства. Однак попит на вчителів зі знанням іноземної мови істотно випереджав темпи зростання їх підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Шляхи розвитку іншомовної освіти, зокрема професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України у різні періоди досліджували вітчизняні науковці: Ю. Гончарук «Основні підходи до визначення змісту іншомовної освіти у ВНЗ України», А. Зінченко «Історія професійної підготовки вчителя іноземної мови в системі освіти України», О. Коваленко «Модернізація системи іншомовної освіти в Україні», О. Котенко «Іншомовна методична культура майбутнього вчителя початкової школи як базовий конструкт його професійного становлення», О. Мисечко «Формування системи фахової підготовки вчителя іноземної мови у педагогічних навчальних закладах України (початок 1990-их – початок 1960-х рр.)», С. Ніколаєнко «Іноземні мови в навчальних закладах України», О. Околовича «Підготовка вчителя іноземної мови у вищих педагогічних навчальних закладах України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)», О. Троценко «Педагогічне моделювання професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови початкової школи» та ін. Проте означені напрацювання дослідників частково торкаються питань становлення іншомовної освіти у вищих педагогічних навчальних закладах України в період демократичних змін.

Мета дослідження полягає в аналізі нормативних документів та постанов уряду, прийнятих у 90-х рр. ХХ століття, які дозволяють простежити законотворчий процес професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. При переході країни до нових соціально-економічних умов вища школа зазнала суттєвих змін, що стосуються всіх її структурно-змістових компонентів. У державні документи і навчальні плани були закладені ідеї гуманізації і гуманітаризації педагогічної університетської освіти, помітним стало місце культурологічних, загальнорозвиваючих дисциплін у змісті освіти. Створення нового, демократичного суспільства, розширення та вдосконалення системи вищої освіти – це ті чинники, що

впливали на формування суспільного замовлення підготовки вчителя у 90-х рр. ХХ ст.

У кінці ХХ ст. йшлося про необхідність формування гуманістичної моделі фахівця нового типу, всебічно озброєного основами знань не тільки з обраної професії, а й чіткими світоглядними орієнтирами, широким соціальним мисленням, науковим баченням загальної картини світу. Перш за все до цього процесу залучалися викладачі-гуманітарії, покликані за своїм призначенням стати головним важелем та інструментом вироблення ціннісного горизонту студента, високої духовної і моральної культури, активної життєвої позиції [6, с.2]. Гуманітарний чинник набув принципового значення, виступаючи найважливішим джерелом і передумовою системного реформування всіх ланок освітньої інфраструктури. На цьому етапі свого становлення вища освіта потребувала інших підходів до методології, змісту, розкриття спектру індивідуальних можливостей майбутнього спеціаліста. Вимоги до професійної підготовки випускників ВПНЗ зростали, актуалізуючи контекстно-професійну модель навчання, *компетентнісний підхід*, поглиблюючи процеси системності й *міжпредметності знань студента*. Відбувалося істотне розширення і зміцнення гуманітарної компоненти навчально-виховного процесу, створення і впровадження нових концептуальних засад, форм і методів діяльності.

З розвитком Української держави продовжується тенденція реорганізації педагогічних інститутів в університети, які поступово стають найбільшими центрами підготовки вчителів, зокрема й вчителів іноземних мов.

За роки творення вітчизняної системи вищої освіти мережа діючих ВПНЗ з правом підготовки майбутніх учителів іноземних мов зростала, запроваджуються нові двопрофільні спеціальності. Кожен навчальний заклад мав свою специфіку діяльності й різні завдання при підготовці фахівців означеного профілю.

Професійну підготовку майбутніх учителів іноземних мов здійснювали і педагогічні коледжі за умови виконання ними вимог галузевих стандартів

вищої педагогічної освіти. З цією метою педагогічні училища (технікуми) реорганізуються у педагогічні коледжі, які функціонують за двома моделями: педагогічні коледжі як структурні підрозділи педагогічних або класичних університетів [2]. Пізніше ця тенденція була засуджена Міністерством освіти і науки України, оскільки реорганізація спричинила дефіцит кваліфікованих педагогічних працівників на регіональному рівні [9, с. 189].

Для розуміння суті політики в галузі іншомовної освіти, першочергового значення набуває вивчення нормативних документів та законодавчих актів, що були видані Міністерством освіти України у досліджуваній період. Вивчення цих документів дозволить простежити законотворчий процес професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов.

Аналіз нормативних документів показав, що законодавча база Української держави в галузі іншомовної освіти напрацьовувалась поступово, з урахуванням як вітчизняного досвіду так і європейського. Реформування вищої освіти розпочалося на початку 90-х рр.: Закон України «Про освіту», «Закон про мови в УРСР» (1991), Державна національна програма «Освіта: Україна ХХІ століття» (1993), Цільова комплексна програма «Вчитель» (1997), Державний освітній стандарт з іноземної мови (1998), Болонська декларація (1999), Національна доктрина розвитку освіти (2002), Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти (2003). Визначені у законодавчих документах завдання спрямовувалися на забезпечення переходу до гнучкої, динамічної, ступеневої системи підготовки фахівців, зокрема майбутніх учителів іноземних мов; відкриття нових кафедр у межах факультетів вищих педагогічних навчальних закладів (ВПНЗ), які готують вчителів іноземних мов; удосконалення ступеневої структури вищої освіти, враховуючи європейську практику організації акредитацій та контролю якості освіти; інтеграцію України у світовий освітній простір.

Зокрема, у Законі України «Про освіту» (ст. 42-46) визначено завдання та шляхи реформування ВПНЗ: вища освіта забезпечує фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку, здобуття громадянами освітньо-

кваліфікаційних рівнів відповідно до їх покликання, інтересів і здібностей, удосконалення наукової та професійної підготовки, перепідготовки та підвищення їх кваліфікації; вищими закладами освіти є технікум (училище), коледж, інститут, консерваторія, академія, університет; відповідно до статусу вищої освіти встановлювалось чотири рівні акредитації вузів: I рівень – технікум, училище, інші прирівняні до них вищі заклади освіти; II рівень – коледж, інші прирівняні до них вищі заклади освіти; III і IV рівні (залежно від наслідків акредитації) – інститут, консерваторія, академія, університет; визначався перелік фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями, які готують вищі заклади освіти: а) молодший спеціаліст – підготовку здійснюють технікуми, училища, інші заклади освіти I рівня акредитації; б) бакалавр – забезпечують коледжі та інші заклади II рівня акредитації; в) спеціаліст, магістр – підготовку яких покладено на вищі заклади освіти III-IV рівнів акредитації.

2 червня 1993 р. Міністерство освіти затвердило «Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах» у якому зазначалося, що «навчальний процес організовується з урахуванням можливостей сучасних інформаційних технологій навчання та орієнтується на формування освіченої гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності та швидкої адаптації до змін і розвитку в соціально-культурній сфері, в галузях техніки, технологій, системах управління та організації праці в умовах ринкової економіки». Значна увага приділялась розкриттю суті змісту освіти: «Зміст освіти визначається освітньо-кваліфікаційною характеристикою підготовки: структурно-логічною схемою підготовки, навчальними програмами дисциплін, іншими нормативними актами органів державного управління освітою та вищого навчального закладу і відображається у відповідних підручниках, навчальних посібниках, методичних матеріалах, дидактичних засобах, а також при проведенні навчальних занять та інших видів навчальної діяльності» [7, с. 383].

Водночас організаційно-управлінським проектом державної політики в галузі освіти стала *Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття)» (1993)*, у якій наголошувалося, що розбудова системи освіти, її докорінне реформування мають стати основою відтворення інтелектуального і духовного потенціалу народу, виходу вітчизняної науки, техніки і культури на світовий рівень, національного відродження, становлення державності й демократизації суспільства в Україні [3]. У програмі визначено загальні принципи державної політики в галузі освіти та об'єктивні дані проведеного аналізу стану, тенденцій і перспектив розвитку освіти.

На основі Закону *«Про освіту»* розроблялися певні нормативні акти, в яких визначалися шляхи удосконалення навчального процесу у ВНЗ в умовах ступеневої підготовки спеціалістів, зокрема майбутніх учителів іноземних мов. У 1994 р. Кабінет Міністрів України затвердив *«Положення про ступеневу систему освіти»* і новий *«Перелік напрямів вищої базової освіти та кваліфікаційних рівнів у навчальних закладах України»* [4]. На основі вказаного *«Переліку ...»* з 1994-1995 навчального року затверджені програми підготовки «бакалаврів», «молодших спеціалістів» та «спеціалістів». Зазначені документи визначали сутність ступеневої системи освіти, яка покликана забезпечити: загальноосвітню, загальнокультурну, професійну та наукову підготовку фахівців різних рівнів та галузей знань; підвищення соціальної значущості, престижу знань та соціального захисту особи в умовах частотої зміни потреб економіки та ринку праці; фундаментальність знань випускників вищої школи та її інтеграцію у світову систему освіти. Цілі ступеневої освіти охоплювали освітні, освітньо-професійні, професійно-орієнтовані та освітньо-наукові аспекти.

В умовах кардинальних освітніх перетворень, характерною ознакою цього періоду стало погіршення ставлення студентів до майбутньої професії. Якщо у 1985 р. безумовно повторили б свій вибір 81% студентів IV курсу, то у 1990-му – тільки 70,8% [1, с. 68]. У 1996 р. ВПНЗ залишило понад 5 тис. викладачів, зокрема близько 2 тис. кандидатів та докторів наук. Припинила

діяти традиційна система розподілу випускників. Щоб запобігти цьому, Президент України в 1996 р. підписав Указ «Про заходи щодо реформування системи підготовки спеціалістів і працевлаштування випускників вищих навчальних закладів», яким передбачалося, що абітурієнти, які вступають до вищих навчальних закладів, укладатимуть із ректором контракт про те, що після закінчення навчання вони зобов'язуються відпрацювати три роки у державній установі.

З середини 90-х рр. ХХ ст., соціально-економічний розвиток суспільства вимагав якісних змін у системі вищої освіти, радикального оновлення структур, форм, засобів функціонування, максимальної інтенсифікації навчально-виховного процесу. Нові умови розвитку потребували від ВНЗ не лише підвищення рівня професійної кваліфікації випускників, але й якнайшвидшого переходу до підготовки фахівців якісно нового типу, здатних ефективно й гнучко реагувати на зміни соціальних, економічних та технологічних умов виробництва. Поняття *фахівець нового типу* виступає феноменом, що відображає принципово нові соціально-ціннісні та морально-психологічні орієнтації суспільства, сучасні тенденції в розвитку науки, побудову і функціонування системи освіти з урахуванням накопиченого світового та вітчизняного досвіду. Висококваліфікований фахівець нового типу це особистість, в якій органічно поєднуються високий професіоналізм, інтелігентність, соціальна зрілість і творчий початок. Новий тип фахівця – це еталон людини нової формації. Тому до його основних якостей входить вміння виробляти оціночні судження, глибина наукових знань в сфері людинознавства, здатність до діалогу, творча активність і самостійність, готовність до трансляції спеціальності і культури. Інтегральним показником зрілості і розвиненості всієї системи соціально значущих властивостей і професійно-особистісних якостей фахівця нового типу повинні стати різнобічні знання, які реалізуються в індивідуально-творчій діяльності.

Однією з умов успішного навчання іноземних мов у той період була розробка методичної концепції (Концепція підготовки вчителя іноземної мови).

Концепція дає наукове обґрунтування структури системи й визначає умови підготовки вчителя іноземної мови у ВПНЗ [5].

Автори концепції (1995), запропонованої кафедрою методики викладання іноземних мов Київського державного лінгвістичного університету, обґрунтовуючи нові орієнтири у визначенні цільового компонента іншомовної освіти, наголошували на тому, що мета предмета «Іноземна мова» має бути комплексною і повинна включати чотири рівнозначні та взаємопов'язані аспекти: *навчальний (або практичний), пізнавальний (або загальноосвітній), розвивальний та виховний.*

Навчальний аспект полягав в оволодінні іноземною мовою як засобом міжособистісного спілкування в основних видах мовленнєвої діяльності – аудіюванні, говорінні, читанні та письмі.

Пізнавальний (або загальноосвітній) – передбачав збагачення духовного світу особистості, набуття знань про культуру країни, мова якої вивчається, та рідної країни; про будову іноземної мови, її систему, особливості, подібність до рідної мови учнів і розбіжності з нею. Маємо зауважити, що в цьому формулюванні спостерігалось певне розширення сутності загальноосвітньої мети навчання завдяки появі такого завдання, як збагачення духовного світу особистості учня.

До *розвивального аспекту* автори концепції відносили, перш за все, розвиток мовних здібностей: фонетичного та інтонаційного слуху, мовної здогадки, імітації, логічного викладу думок, що підтверджувало зростаючу увагу до розвивального потенціалу процесу навчання іноземних мов. Крім того, цей аспект включав ще й розвиток психічних функцій особистості та вміння спілкуватися з іншими людьми.

Виховний аспект, згідно з концепцією, крім виховання таких рис характеру, як доброзичливість, толерантність, колективізм, активність, працьовитість, включав також виховання культури спілкування, прийнятої в цивілізованому світі [5, с. 3-10]. Зазначимо, що до цього часу таке завдання у шкільних програмах не виділялося.

У Проекті державного освітнього стандарту (1996) продовжувалася побудова змісту іншомовної освіти навколо чітко виділених чотирьох типів цілей навчання іноземних мов: практичних, виховних, освітніх і розвивальних.

Водночас, в «Інформаційному збірнику наказів та інструкцій Міністерства Освіти України» (1996) наголошується на новій концепції гуманітарної освіти, яка полягає в підготовці студентів до самостійної діяльності в нових соціальних і культурних умовах. Підкреслюється, що однією з домінуючих тенденцій кінця ХХ ст. є свідома діяльність індивіда, який «прагнучи створити нову реальність, керується критеріями знання, професіоналізму, усвідомленням власної відповідальності як за себе, так і за суспільство в цілому» [8, с. 2].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, здійснений аналіз нормативно-правових документів та постанов уряду періоду демократичних змін України дозволяє виділити такі тенденції розвитку іншомовної освіти у означений період: структурно-функціональна перебудова вищої школи, що дозволила адаптувати систему вищої освіти, її гуманітарну складову до нових умов суспільного і політичного життя, розвиваючи ідеї гуманізації та гуманітаризації освіти у ВПНЗ; законодавче оформлення переходу вітчизняної вищої школи від унітарності до варіативності; обґрунтування нових орієнтирів у визначенні цільового компонента іншомовної освіти (Іноземна мова, як комплексна дисципліна включає чотири рівнозначні та взаємопов'язані аспекти: навчальний (практичний), пізнавальний (загальноосвітній), розвивальний, та виховний), запровадження нових двопрофільних спеціальностей на факультетах іноземних мов.

Вимоги часу й розпочата радикальна реформа системи освіти в Україні орієтувала майбутніх учителів шкіл і викладачів ВПНЗ різних рівнів акредитації на досягнення основної мети – соціалізацію і самореалізацію особистості. Надзвичайно важливою за таких умов стала ступенева підготовка майбутнього вчителя, що становить *перспективу наших подальших пошуків*.

Бібліографія

1. Астахова В. І. Деякі нові штрихи у соціальному портреті студентства / В. І. Астахова // Проблеми вищої школи. Науково-методичний збірник. – 1993. – вип.78. – К. : Вища школа. – 121 с.
2. Вітвицька С.С. Моделі ступеневої педагогічної освіти західноєвропейських країн, США та України: порівняльний аналіз // Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку: Монографія / Авт. кол. О.А. Дубасенюк, О.Є. Антонова, С.С. Вітвицька, Н.Г. Сидорчук, О.М. Спірін, Н. В. Якса та ін. / За заг. ред. проф. О.А. Дубасенюк: Вид. 2-е, доп. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – С. 71-103.
3. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. – К., 1994. Вип.1 –329 с.
4. Збірник основних нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів (станом на 01.02.2003р.). —Харків: Гриф,2003.-336 с.
5. Концепція підготовки вчителя іноземної мови [Текст] / Ніколаєва С.Ю. // Іноземні мови. – 1995. – №4.
6. Онищенко І. Гуманітарна освіта в контексті Болонського процесу // Освіта. – 14-21 липня 2004 р.
7. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах. Затверджено наказом Міністерства освіти України від 2 червня 1993 р. № 161 // Освіта України: Нормативно-правові документи. – К., 2001.
8. Про концептуальні засади гуманітарної освіти в Україні (вища школа) // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України – 1996. –№6(березень)., с. 15
9. Янкович О. І. Освітні технології в історії вищої педагогічної освіти України (1957–2008) / О. І. Янкович. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – 319 с.

*Вита Безлюдная, кандидат педагогических наук, доцент
кафедры иностранных языков*

*Уманского государственного педагогического университета имени Павла
Тычины*

СТАНОВЛЕНИЕ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ВУЗАХ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ ПЕРЕМЕН (90-е ГГ. XX века)

В статье проанализированы нормативные документы конца 90-х гг. XX века, которые способствовали становлению иноязычного образования, в частности подготовке будущих учителей иностранных языков. Автором определены следующие тенденции развития иноязычного образования: структурно-функциональная перестройка высшей школы, переход отечественной высшей школы от унитарности к вариативности, обоснование новых ориентиров в определении целевого компонента иноязычного образования, внедрение новых двопрофильных специальностей на факультетах иностранных языков. Доказано, что в начале 90-х гг. XX века в отечественном иноязычном образовании начала формироваться современная концепция профессиональной подготовки будущих учителей иностранных языков.

Ключевые слова: иноязычное образование, подготовка будущих учителей, иностранный язык, высшие педагогические учебные заведения, гуманизация, университетское образование.

*Vita Bezliudna, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor
of the Foreign Languages Department of Uman State Pedagogical University*

FORMATIONS OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION IN THE UNIVERSITIES OF UKRAINE IN CONDITIONS OF DEMOCRATIC CHANGES (90-ies. OF XX CENTURY)

The article analyzes the normative documents of 90-ies. of XX century, which contributed to the formation of foreign language education, in particular future foreign languages teachers training. It should be noted that with the development of the Ukrainian state continues reorganization of educational institutions in universities, which gradually become the largest center for teachers training, including teachers of foreign languages. The article opens the educational content of that period – content of education defined educational qualification characteristics of preparation: structural and logical scheme of training curriculum subjects other regulations of state education department and the university and displayed in the relevant textbooks, teaching materials, teaching facilities, and during training sessions and other educational activities. The author of the article identified the following trends in the development of foreign language education: structural and functional reorganization of high school, which allowed to adapt the higher education system, its humanitarian component to the new conditions of social and political life and legislative support transition of the national high school from a unitary to its variance, study new benchmarks in determining the target component of foreign language education, the introduction of new multiprofiles specialties at foreign languages departments. It is proved that in 90-ies. of XX century in the domestic foreign language education began to shape the modern concept of professional future foreign languages teachers training.

Keywords: foreign education, training of future teachers, foreign language, higher educational establishments, humanization, university education.